

Методология исследования. Теоретической и методологической основой исследования являются научные труды отечественных и зарубежных ученых и статистические отчеты глобального исламского финансового отчета (Global Islamic Finance Report). В статье использованы методы анализа, индукции и дедукции, сравнительного анализа.

Научная ценность данного исследования заключается в его всестороннем анализе содержания Исламского финтех, его роли в банковском и финансовом секторах, связанном с современными технологическими тенденциями. В статье научно обоснованы возможности осуществления цифровой трансформации исламской финансовой индустрии с соблюдением требований шариата, систематически оценивалась динамика развития исламского финтеха на основе глобальных статистических данных. Исследование выявило преимущества и ограничения Исламского финтеха путем сравнительного анализа и уточнило основные направления финансовых инноваций, которые влияют на исламские финансовые институты.

Результаты исследования. В этом исследовании были рассмотрены основные особенности Исламского финтех-рынка. Были сделаны оценки развития и текущего состояния Исламского финтех-рынка в мире. Также обсуждались преимущества Исламского финтех-сектора и проблемы, которые необходимо преодолеть.

Ключевые слова: финтех, исламский финтех, инновация, исламские финансы

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ

Абубакирова А. - Қожа Ахмет Ясауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университетінің қауымдастырылған профессоры, Түркістан, Қазақстан. Email: aktolkin.abubakirova@ayu.edu.kz*

Қудабаева Л. - М.Х.Дулати атындағы Тараз университетінің қауымдастырылған профессоры, Тараз, Қазақстан. Email: lazzat32@mail.ru

Омарова А. - Ш.Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университетінің қауымдастырылған профессоры, Ақтау, Қазақстан. Email: aizhanomarova@yu.edu.kz

МРНТИ: 06.35.31

JEL Classification: D21; L29; M41

DOI: <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2026-2-161-175>

КРИПТОАКТИВТЕРДІ ЕСЕПКЕ АЛУ ЖӘНЕ АШЫП КӨРСЕТУДІҢ КОМПАНИЯНЫҢ НАРЫҚТЫҚ ҚҰНЫНА ӘСЕРІ

Қ. Е. Қуандықова^{1*}, Л. П. Молдашбаева¹, М. К. Успамбаева²

¹Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан

²ESIL UNIVERSITY Астана, Қазақстан

АҢДАТПА

Зерттеу мақсаты – компанияның нарықтық құнын қалыптастырудың криптовалюталық активтерді есепке алу және ақпаратты бухгалтерлік есепте ашып көрсету тәжірибесінің олардың қаржылық нәтижелеріне, акция кірісіне және міндеттемелеріне әсерін бағалау.

Әдіснамасы – Қазақстан Республикасының криптовалюталық активтерді есепке алу бойынша компаниялардың қаржылық есептерін талдау, қаржылық көрсеткішті салыстыру, регрессиялық және корреляциялық анализ жүргізіп гипотезаны тексеру.

Зерттеудің бірегейлігі / құндылығы – криптовалютаны бухгалтерлік есп тұрғысынан баяу жүзеге асырылатын үдеріс. Оны халықаралық стандарттар тұрғысында криптовалютаны есепке алу мен

есептілікте ашып көрсету және талдау алғашқылардың бірі болып жүйелі түрде жүзеге асты. Компаниялар үшін басқарушылық шешім қабылдауда пайдалы мәліметтер ұсынылады.

Зерттеу нәтижелері – зерттелген эмпирикалық анализ нәтижесі компанияның криптовалюталық активтерді иеленуі, оның қаржылық есептілігіне айтарлықтай ықпалы болмауын көрсетті. Атап айтқанда, криптовалюталық позициялар компанияның пайдасына және акция кірісіне әсер етпейтінін көрсетті. Компаниядағы криптовалютананы иеленген және иеленбеген инвесторларға қатысты бейтарап ұстанымда екенін меңзеуі мүмкін. Сонымен бірге, компанияның криптовалюталық активтер міндеттемелеріне елеулі әсер ететіні анықталды. Осы себепті криптавалютаны қолданыста яғни есепте ақшаның баламасы ретінде қарастыруға болмайды, себебі оның құбылмалылығы мен бағалау қиындығы қаржылық есептіліктің сенімділігін төмендетуі мүмкін немесе ықтимал.

Қорытындыласак, компанияда криптовалютананы бухгалтерлік есеп тұрғысынан қарастырудың көкейестілігі айқындалып, ХҚЕС шеңберінде қосымша ашып көрсету қажеттілігі дәлелденді. Алдағы зерттеулерде ұзақ мерзімді мәліметтерді қамтып, есеп саясатының таңдауына, криптовалютаға қатысты ашып көрсету, дамуда ілгерілеу және оның компания құндылығына ықпалын тереңірек талдауға бағытталып назар аударуы тиіс.

Түйін сөздер: цифрлық активтер, криптовалюта есебі, қаржылық есептілік, ашып көрсету талаптары, компания құндылығы, қаржылық нәтиже, міндеттемелерге әсері, ХҚЕС және ASU стандарттары,

Алғыс. Авторлар зерттеудің жүзеге асуына үлес қосқан барлық ұйымдар мен тұлғаларға, оның ішінде Зоя Нұртлеуқызы Ажибаева - Аудитор, Нуркашева Нурсулу Султанияровна – кәсіпкер. «K&C Аудит Консалтинг» ЖШС, «Нуркашева» ЖК шынайы алғыс білдіреді. Авторлар осы мақалаға қатысты ешқандай қаржылық немесе жеке мүдделер қақтығысы жоқ екенін мәлімдейді.

КІРІСПЕ

Өтпелі (транзиттік) экономика жағдайында Қазақстан терең цифрлық жаңғыруды бастан кешіруде, мұнда криптовалюталық активтер мен цифрлық технологиялар қаржылық инфрақұрылымның ажырамас бөлігіне айналууда. Инвестициялық және операциялық қызметінде криптовалюталарды белсенді пайдаланатын компаниялар оларды дұрыс есепке алу және қаржылық есептілікте ашық түрде жариялау қажеттілігімен бетпе-бет келуде. Қазақстан Ұлттық Банкі криптовалютананы қамтамасыз етілмеген цифрлық актив ретінде анықтайды, ол бөлек реттеуді қажет етеді және заңды төлем құралы ретінде пайдаланылмайды. Компанияда криптовалюталық активтер (цифрлық активтер) туралы ашып көрсеткенде нарықтық құндылығын қалыптастыруда маңызды ролі бар. Сол кезде инвесторлардың сенімін арттырады, корпоративтік ашықтық, есептің тазалық деңгейін көрсетеді және қаржылық есептілікті объективті талдау, бағалауға мүмкіндік береді. Криптовалютаның бағасы қатты өзеріп тұратындықтан және оның заңдық мәртебесі нақты анықталмағандықтан, дұрыс бухгалтерлік есеп жүргізу мен ашық есептілік компанияның тәуекелін азайтып, беделін сақтаудың басты жолына айналады [1].

Сандық технологияның қарқынды дамуы және сандық активтердің пайда болуы компания алдында жаңа қаржылық реттеу мен бухгалтерлік есеп міндеттерін алға қойды. Қазақстан өзінің цифрлық активтерін «Цифрлық активтер туралы» заңымен реттейді, 1-суретте көрсетілген.

1-сурет ҚР криптовалюталық активтер реттелуі

1-суретте заң екі санатқа бөлінуі және криптовалюталардың айналымы тек «Астана» халықаралық қаржы орталығы аумағында лицензияланған биржалар арқылы жасайды. Майнингтен және активтерді

сатудан түскен кірістерді салық салынады және 2025 жылдан бастап цифрлық активтердің құнын бағалаудың жаңа ережелері еңгілізген. Сол себепті копоративтік есептілікке енгізуде белсенді қадамдар жасауда және есеп объектісі ретінде маңызы артып келеді [2].

Қазіргі цифрландыру жағдайында криптовалюталарды жіктеу, талдау, бағалау және ақпаратты ашуп көрсетуде бухгалтерлер, аудиторлар және қаржылық сарапшыларға өзекті мәселеге айналды [3]. Көптеген компаниялар криптовалютаны қаржы-экономикалық басқару жүйесіне еңгізіп, оны қаржылық есептілікте көрсету қажеттілігіне тап болуда [4], яғни криптоактивтердің әділ құнын анықтауда ХҚЕС 13 «Әділ құн бойынша бағалау» стандартын қолдану, онда қолдану аясы өлшеу мен ақпарат ашудың әдістемесін белгілейді [5]. Соған байланысты, компанияның криптоактивтердің бухгалтерлік есебіне арналған ХҚЕС 13 «Әділ құн бойынша бағалау» стандартына сәйкес криптовалюталардың ерекшеліктеріне бейімдеу мүмкіндіктерін талдағанда инвесторлардың криптовалюталық активтер туралы ашық әрі түсінікті есептілік жариялайтын компания акцияларына жоғары реакция білдіретінін көрсетеді. Криптовалюталық активтерді есепке алу және ақпаратты ашу компанияның нарықтық құндылығын қалыптастыруда шешуші фактор болып табылады. Олар инвесторлардың сенімін қамтамасыз етеді, корпоративтік беделді нығайтады және ұлттық тәжірибені халыаралық қаржылық кеңістікке интеграциялауға көмегі мол. Сандық активтер туралы ақпаратты ашу компанияның нарықтық құндылығын қалыптастыруда маңызды рол атқарады. Сол кезде, инвесторлардың сенімін арттырады, корпоративтік ашықтық деңгейін көтереді және қаржылық есептілікті объективті бағалауға мүмкіндік береді. Бағасы тұрақсыз әрі заңдық мәртібесі анық емес кезде, есеп жүргізу мен есеп беру компанияға тәуекелді азайтып, беделін нығайтуға көмектеседі.

Компанияның нарықтық құнын қалыптастырудың криптавалюталық активтерді есепке алу және ақпаратты ашудың рөлін зерттеудегі негізгі мақсаты криптоактивтерді қаржылық есептілікте бастапқы танудан кейінгі бағалау және ақпаратты ашу тәсілдерін талдау. Соған сәйкес міндеттері:

1. Криптоактивтерді бастапқы танудан кейін бағалау әдістерін анықтау.
2. Халықаралық стандарттарда криптоактивтер туралы ақпаратты ашуға қойылатын талаптарды талдау.

Әдебиетке шолу

Соңғы жылдардағы зерттеулер есеп жүргізу тәжірибелерінің үйлесімсіздігі мәселесін айқын көрсетуде. Академик Ураз Баймуратов криптовалюталық активтерді экономиканың және құқықтың жаһандық трансформациясының элементі ретінде қарастырып, олардың реттеу жүйесіне институционалдық интеграциясына назар аударады. Ол цифрлық активтерді ашық есепке алу және ақпаратты жариялау әлеуметтік-экономикалық тәуекелдерді төмендетудің әрі нарық қатысушыларының сенімін қамтамасыз етудің қажетті шарты екенін атап көрсетеді. Құқық пен экономиканы үйлестіруге негізделген У. Баймуратовтың көзқарасы Қазақстан тәжірибесімен дәлелденеді [6]. Мұнда цифрлық активтердің мемлекеттік қоры құрылып, институционалдық мойындаудың және ақпараттық ашықтықтың компаниялардың нарықтық құндылығын қалыптастырудағы маңызы айқын көрініс табууда, 1 кестеде қарастырылған.

1 кесте – Қазақстандық тәжірибе мен У.Баймуратов пікірі

Атрибут	У.Баймуратов түсінігі	Қазақстандық тәжірибе Ұлттық банк және АХҚО	Авторлар пікірі
Реттеу философиясы	«Ақылды реттеу»: инновацияны қолдау + қатаң бақылау	Құқықтық базаны құру, цифрлық теңге, стейблкоиндарды реттеу	Экономистер бұл тәсіл тәуекелді азайтып, сенімділікті арттырады деп санайды
Инфрақұрылымы	АХҚО – криптобиржалар мен брокерлерге арналған алаң	Ұлттық цифрлық қаржылық инфрақұрылымы Web3 өнімдеріне арналған «песочница»	Заңгерлер NFT мен utility – токендердің мәртібесі әлі анықталмағанын атап өтеді
Банктермен интеграциясы	Криптобиржаларды банктік арналарға тікелей қосу	Банкаралық төлем жүйелері, стейблкоин резервтерін бақылау	Сарапшылар резервтердің ашықтығы аса маңызды екенін айтады

Атрибут	У.Баймуратов түсінігі	Қазақстандық тәжірибе Ұлттық банк және АХҚО	Авторлар пікірі
Экономикалық ықпалы	Салық түсімдерінің өсуі	Ақша несие саясатын күшейту, цифрлық активтерді бақылау	Кейбір сарапшылар бақылау әлсіз болса, капиталдың сыртқа кету қаупін көреді
Шектеулері	АХҚО мен шектеулер	Ел көлемінде орталықтандырылған ретету	Жаңа актив түрлерінің құқықтық нормативтік реттелуі жеткіліксіз
Ескерту авторлармен жинақталған түсінік			

Кестедегі мәліметке сүйенсек, Ураз Баймуратовтың идеясы сандық активтерді институционализациялау мен ашық есептіліктің маңызын атап көрсетеді. Қазақстан осы бағытты цифрлық активтердің мемлекеттік қоры арқылы іске асыруда. Халықаралық тәжірибе дәл есеп пен деректердің ашықтығы инвестор сенімін күшейтіп, ұйымдардың нарықтық құнын арттыратынын дәлелдейді [6].

Бүгінгі зерттеулер криптовалюталық активтерді бухгалтерлік есепке алуда бірыңғай стандарттардың жоқтығын атап көрсетеді, ол ұйымдардың қаржылық есептілігінде айтарлықтай айырмашылықтар туғызады. Андерсон және өзгелер (2022) есеп жүргізу тәжірибелерінің үйлесімсіздігі инвесторларға цифрлық активтерді иеленумен байланысты нақты құнды және тәуекелділік бағалауды қиындататынын көрсетеді [7]. Луо және Иу (2022) криптоактивтерді классификациялау және өлшеу үлгілерінің әртүрлілігі капитал мен өтімділік көрсеткіштерін бұрмалап, қаржы-экономикалық анализді күрделендіретінін атап өтті [4]. Ферейро және басқалар (2025) мұндай олқылық бұрмалаулар ұйымның нарықтық бағасын теріс әсер етуі мүмкін екенін зерттеді [8].

Мерсик және авторлар (2024) криптоактивтерде есептіліктің ашықтық деңгейі инвесторлармен қабылдауына және акция құнының динамикасына тікелей ықпалын дәлелдейді [9]. Чанг және өзгелер (2024) сандық активтерді әділ құн бойынша бағалауға қатысты қаржылық есептілік стандарттары жөніндегі кеңес соңғы нұсқауларын есеп жүргізу тәжірибесін унификациялауға бағытталған қадам ретінде қарастырады, ол активтердің нарықтық құнын өлшеудің дәлдігін арттыруға мүмкіндік береді [10].

Қазақстан Ұлттық Банкі криптовалютаны қамтамасыз етілмеген цифрлық актив ретінде анықтайды, ол бөлек реттеуді қажет етеді және заңды төлем құралы ретінде пайдаланылмайды [11]. Өкінішке орай, бухгалтерлер үшін Биткойнге арналған есептілік талаптарына арналған ресми нұсқаулық, норматив әзірленбеген. Криптоактивтер – қайталанудан және көшірмеден қорғалған, берілетін сандық бейнелер, оны блокчейн немесе таратылған реестр яғни блокчейн транзакцияларды тіркеп, оларды қорғау үшін шифрлайтын, орталықсыздандырылған тең деңгейлі желі (peer-to-peer) жүйесі [12]. ХҚЕС жөніндегі Кеңестің шешімі негізінде даулы мотивті мәселелерді қамтиды [13].

Кеңірек зерттеуінде Груйич және Войинович (2024) блокчейн технологиясының қаржылық есептілікке, аудитке және салық салуға әсерін талдап онда операциялардың ашықтығы мен қадағалануын қамтамасыз етудегі әлеуетін көрсетті [14]. Мунтяну және авторлар (2023) криптовалюталық активтерді тұрақты есептілікке интеграциялау қажеттілігіне назар аударып, ESG саласында жаңа зерттеу бағыттарын ашады [15].

Филд және Инджи (2023) токендерді иеленудің компанияның тәуекел профиліне, «β» коэффициентіне және кірістілігі қарастырылады. Авторлар криптоактивтерді портфельге қосу ұйымның тәуекелін арттыруы мүмкін екенін бірақ кейде кірістілікті өсіретінін көрсетеді [16]. Чэн (2023) зерттеуінде криптовалюталардың есебі және қаржылық есептілікте көрсету ұйым құнына қалай әсер етуін талдайды, бағалайды [17].

Ян және Ван (2021) еңбегі сандық активтердің бағасын анықтау және олардың компания құнына ықпалын зерттеуге арналған. Онда дәстүрлі қаржы теориясындағы факторлық модельдерді (айталық, Фама-Фрэнч үш факторлы моделі) токендерге бейімдеп, ұйымның сипаттамасы мен нарықтық көрсеткіштерді талдайды [19].

Әдебиеттік шолу көрсеткендей, негізгі мәселелер ретінде криптоактивтердің есебі бірыңғай стандарттарының болмауы, есептіліктің әркелкілігі және реттеушілер арасындағы үйлестіру қажеттілігі негізгі мәселе болып отыр. Ал ХҚЕС Кеңесі бастамалары мен блокчейннің дамуы қаржылық ақпараттың ашықтығын және сенімділігін арттыруға мүмкіндік береді [20].

ЗЕРТТЕУДІҢ НЕГІЗГІ БӨЛІГІ

Зерттеудің негізгі бөлігін талдау үшін 2020-2025 жылдар аралығының кезеңде компанияның нарықтық құнын қалыптастырудың криптовалюталық активтерді есепке алу және ақпаратты ашудың ролінде компаниялардың тоқсандық мәліметтері жинақталды. Іріктемеге сәйкес, қаржылық есептілік сандық активтерді ресми түрде көрсететін фирмалар еңгізілді. Талдауға ресми түрде жарияланған криптовалюталық активтері бар компаниялар қарастырылады. Негізгі ақпарат көзі ретінде ҚР Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігі (ҚНРДА) ұсынған компаниялардың қаржылық есептері пайдаланылды. Қазақстанда криптовалюталық активтердің есебі және олармен жұмыс жасау ресми түрде тек «Астана» АХҚО юрисдикциясында рұқсат етілген [21]. Мұнда Card сияқты лицензияланған криптобиржалар мен финтех компаниялар, сондай-ақ цифрлық активтерді қаржы жүйесіне интеграциялайтын стартаптар қызмет атқарады.

Ресми жарияланымдарға сүйенген деректер сенімділік пен салыстырмалылықты қамтамасыз етеді. Талдау үшін таңдалған компаниялар және зерттеуде қолданылатын шартты белгілер 2-кестеде көрсетілген.

2 кесте - Қазақстандағы криптовалюталық активтерді есепке алу бойынша компаниялардың салыстыр-малы шолуы

Компания	Негізгі қызметі	Реттелуі	Ерекшелігі
CardB	Карталар үшін криптовалюталарды фиатқа конвертациялау	АХҚО, Астана ҚҚРО	15 млн АҚШ доллар көлемінде инвестиция тартты, бағалау құны 50 млн АҚШ долларын құрады
АХҚО-ның лицензияланған криптобиржалары	Криптовалюталармен сауда жүргізу және оларды айырбастау операциялары	Астана ҚҚРО	Тек АХҚО юрисдикциясында ғана жұмыс істейді
Финтех стартаптар	Цифрлық теңге және криптовалюталық сервистер	АХҚО	Мемлекет қолдауы, халықаралық инвестициялар
Ескерту авторлармен зерттеу			

АХҚО лицензияланған криптобиржалар Астана қаржылық қызметтерін реттеу органы (Астана ҚҚРО) тарапынан реттеледі, ал CardB (жеке қаржылық қызметтер компаниясы, Астана қаласында тіркелген) және басқа финтех-стартаптар АХҚО экожүйесінде жұмыс істейді.

Криптовалюталық активтердің есебі мен оның қаржылық есептілікте есептің ашылуын зерттеу үшін кешенді әдістер қолданылады:

Контенттік талдау – қаржылық есептіліктегі ақпаратты ашу тәжірибесін жүйелі түрде зерттеп, ашықтық деңгейін өлшеу;

Салыстырмалы талдау – ұлттық және халықаралық стандарттар арасындағы айырмашылықтарды айқындау;

Эконометриялық модельдеу – ақпарат ашықтығын нарықтық капитализацияға ықпалын эмпирикалық тұрғыда тексеру;

Реттеушілік талдау – әділ құнды бағалау жөніндегі ХҚЕС кеңестің жаңа нұсқауларының әсерін талдау.

Әдістердің үйлесімді қолданылуы зерттеуде тұтастықты қамтамасыздандырады, эмпирикалық, салыстырмалы, эконометрикалық және нормативтік деңгейлерді біріктіреді.

Эйшен, Сю және Чу (2023) еңбектеріне сүйене отырып, компания құнының прокси айнымалыларын қаржылық есептілік көрсеткіштерімен (тәуелді айнымалылар ретінде) қарастыру ұсынылады. Оларға: акцияға шаққандағы пайда, акцияның кірістілігі және операциялық тиімділік жатады [22,23].

Одан әрі қаржылық есептілік негізгі бақылаушы айнымалылардың функциясы ретінде қарастырылады. Оларға криптовалюталардың кірістілігі, компания көлемі жиынтық активтер, сондай-ақ активтердің рентабельділігі мен «баға, пайда» коэффициенті енеді. Осылайша, зерттеуде жалпы функционалдық тәуекелділік талқыланады, ол мына түрде ұсынылуы мүмкін:

$$\gamma = f(X_1, X_2, X_3, \dots, X_n).$$

Мұнда функционалдық тәуекелділік қаржылық есептілік пен негізгі бақылаушы айнымалылар арасындағы өзара байланысты білдіреді. Қаржылық есептілік арқылы негізгі бақылаушы айнымалылардың функциясы ретінде ұсынылуы мүмкін.

$$\text{Financial Performance} = f(\text{CR, SIZE, TA, ROA, PE}) \quad (1)$$

Мұндағы, CR – сандық активтердің кірістілігі, SIZE – компанияның көлемі, TA – жалпы активтер, ROA – активтердің рентабельділігі, PE – бағасы, табысы коэффициенті. Осылайша модель қаржылық есептілік көрсеткіштерінің криптовалюталық нарық динамикасына және компанияның өз сипаттамаларына байланысты сыртқы және ішкі факторлармен өзара байланысын бейнелейді.

Қаржылық есептілік (АШП_{i,t}) негізгі бақылаушы айнымалылардың функциясы ретінде қарастырылады. Талдау шеңберінде модельді көптік сызықтық регрессия түрінде ұсынуға болады:

$$\text{АШП}_{i,t} = \alpha + \beta_1 \text{CR}_i + \beta_2 \text{FS}_i + \beta_3 \text{TA}_i + \beta_4 \text{ROA}_i + \beta_5 \text{PE}_i + \varepsilon_i$$

Мұндағы, айнымалылар құрылымы, 3 кестеде көрсетілген.

3 кесте – Айнымалылар спецификациясы

Айнымалы түрлері	Көрсеткіші	Сипаты
Тәуелді айнымалылар	АШП	АШП, акция табыстылығы, операциялық тиімділік
Тәуелсіз айнымалылар	CR_i	Криптовалюта кірістілігі
	FS_i	Компания көлемі
	TA_i	Жиынтық активтер
	ROA_i	Активтердің рентабельділігі
	PE_i	«Баға/пайда» коэффициенті
	α	Турақты шама
	$\beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4, \beta_5$	Регрессия коэффициенттері, әр фактордың әсер ету күшін және бағытын көрсетеді;
	ε_i	Кездейсоқ қателік
Ескерту авторлармен жасакталды [22]		

Қаржылық нәтижелер криптовалютаның кірістілігі, фирма көлемі, жалпы активтер және активтердің рентабельділігі/«баға–пайда» коэффициенті сияқты төрт бақылаушы айнымалыға қатысты регрессияланады. Модель келес түрде ұсынылады:

$$\text{АШП}_{i,t} = \alpha_0 + \alpha_1 \cdot \text{Криптовалюта кірістілігі } r_{i,t} + \alpha_2 \cdot \text{активтер}_{i,t} + \alpha_3 \cdot \text{көлемі}_{i,t} + \alpha_4 \cdot \text{ROA}_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (2)$$

$$K_{i,t} = \alpha_0 + \alpha_1 \cdot \text{Криптовалюта кірістілігі } r_{i,t} + \alpha_2 \cdot \text{активтер}_{i,t} + \alpha_3 \cdot \text{көлемі}_{i,t} + \alpha_4 \cdot \frac{P}{E_{i,t}} + \varepsilon_{i,t} \quad (3)$$

$$KQ_{i,t} = \alpha_0 + \alpha_1 \cdot \text{Криптовалюта кірістілігі } r_{i,t} + \alpha_2 \cdot \text{активтер}_{i,t} + \alpha_3 \cdot \text{көлемі}_{i,t} + \alpha_4 \cdot \frac{P}{E_{i,t}} + \varepsilon_{i,t} \quad (4)$$

Мұндағы, $\alpha_0, \alpha_1, \dots, \alpha_4$ — бағаланған параметрлер, яғни регрессиялық коэффициенттер. Төменгі индекс t жылды білдіреді, ал i компанияны көрсетеді. $\varepsilon_{i,t}$ — кездейсоқ бұзылыс (қателік) мүшесі. Мұндай анықтама регрессиялық құрылымды нақтылап, айнымалалардың уақыттық (t) және фирмалық (i) өлшемдерін бөліп көрсетеді. Тәуелді айнымалылар:

1. АШП_{i,t} (акцияға шаққандағы пайда): салықтан кейінгі таза пайда ÷ айналымдағы акциялар саны.

2. $K_{i,t}$ (табыстылығы): i-ші акцияның кірістілігін білдіреді.

3. $КК_{i,t}$ (қарыз коэффициенті): қарыз коэффициенті компанияның операциялық нәтижелілігінің прокси-айнымалысы ретінде пайдаланылады және жалпы міндеттемелердің жиынтық активтерге қатынасы арқылы өлшенеді [23].

Тәуелсіз айнымалылар:

1. Криптовалюта кірістілігі $r_{i,t}$ — i -ші компания иелік ететін криптоактивтердің табыстылығын білдіреді.

2. көлемі i,t — i -ші компанияның акция құнының ауқымын (нарықтық құнын) көрсетеді; бұл көрсеткіш компанияның нарықтық капитализациясының натуралды логарифмі арқылы өлшенеді.

3. активтер i,t — i -ші компанияның жиынтық активтерін білдіреді және уақыт t -тегі жиынтық активтердің (миллион АҚШ долларымен) натуралды логарифмі арқылы өлшенеді.

4. $ROA_{i,t}$ (Активтердің рентабельділігі) - салықтан кейінгі қайталанатын таза пайда, пайыздар мен амортизацияға дейін ÷ активтердің орташа баланстық құны.

5. $\frac{P}{E}_{i,t}$ (Баға/пайда коэффициенті) - акция бағасының акцияға шаққандағы пайдаға (АШП) қатынасы.

Осы айнымалылар ұйымның қаржылық есептілігіне ықпалы негізгі бақылау факторлары ретінде модельге енгізіледі.

Жалпы алғанда, ұйым құнына криптоактивтерді иеленудің әсерін зерттеу үшін Иен және Уанг (2021) еңбегінен бөлек, Филд және Инси (2023), Чен және Ли Эн (2023) зерттеулері токендерді иеленудің компания құнына және операциялық нәтижелілігіне ықпалын қарастырған сандық зерттеу әдісіне сүйенеміз және келесі модельді қолданамыз [19, 24, 25].

Ұйымның операциялық нәтижелігіне криптоактивтердің ықпалын талдау мақсатында теңдеуде көрсеткендей кеңнен пайдаланылатын регрессиялық бағалау әдісін жүзеге асырылады.

1 Үлгі. Криптоактивтерді мойындағаннан кейін оларды бағалау тәсілін анықтау үшін алдыңғы модельдер (теңдеу 2-4) қолданылады. Зерттеу криптоактивтерді иелену мен корпоративтік нәтижелілік, акция бағасы және тәуекелдер арасындағы байланыстарды регрессиялық бағалау арқылы тексереді. Сонымен қатар, сандық активтерге қатысты мәліметті ашып көрсету талаптары ХЖЕС салыстырып, олардың токендердің табиғаты мен ерекшеліктеріне сәкестігі талданады. Тоқсандық пайданы дәстүрлі түрде келесі формула бойынша есептеледі:

$$R_t = Ln \left(\frac{P_t}{P_{t-1}} \right)$$

Мұндағығы, R_t — t уақыттағы логарифмдік кірістілік; P_t — t тоқсанның жабылуы бойынша базалық баға; P_{t-1} — t тоқсаннан бір тоқсан бұрынғы базалық баға. Егер ұйым Биткоин инвестициясын сауда немесе алыпсатарлық мақсатта ұстаса, онда әділ құн барлық бағаға ауытқуы таза пайдаға (пайда мен залал туралы есептілік) енгізілуі тиіс.

АЛЫНҒАН НӘТИЖЕЛЕР

Компанияның нарықтық құнын қалыптастырудың криптовалюталық активтерді есепке алу және ақпаратты ашудың ролін, зерттелген айнымалылардың орташа мәнін, стандартты ауытқуын, минимумын және максимумын 4 кестеде көрсетілген.

4 кесте - Үлгілік компаниялардың зерттелген айнымалылары бойынша сипаттамалық статистикасы

Айнымалының иерархиясы	АШП	Криптовалюта	Акцияның нарықтық құны	Актив (млн)	Көлемі	$\frac{P}{E}$	ROA	ҚК
Орташа мәні	-1,6	19749,8	88,2	10321,7	21,08	-35,5	-0,04	0,52
Стандартты ауытқуы	9,4	16754,2	138,5	18647,2	2,5	904,9	0,14	0,31
Ассиметрия коэффициенті	-8,6	0,99	2,4	2,2	-0,6	-3,40	-2,7	2,05
Куртозис (экссесс коэффициенті)	81,5	-0,38	6,2	3,8	-0,008	21,6	13,3	12,2

Мах мәні (100%)	4,8	58926,6	678,9	82338	25	2522,8	0,36	1,159
95%	1,8	52619,6	373,9	56490	25	872,5	0,08	0,911
90%	1,08	45932,95	237,6	35779,6	24	436,4	0,05	0,793
75% Q3	0,28	32015,00	138,2	7963,3	23	67,3	0,007	0,700
50% медиана	0,07	10796,09	20,8	1169,91	21	-1,8	- 0,009	0,5
25% Q1	-0,4	6811,5	1,2	541,8	20	-28,4	-0,05	0,4
10%	-2,4	5258,6	0,5	48,8	18	-201,2	-0,2	0,2
5%	-5,97	3926,5	0,4	8,3	16	- 3626,5	-0,3	0,04
0% Min	-94,01	3746,8	0,3	4,2	15	- 6164,0	-0,9	0,004

Ескерту: таза сатылымдар: миллион, яғни таза сатылымдардың (нетто-сатылымдар) миллиондық көрсеткіштерінің логарифмі арқылы есептеледі.

4 кестедегі мәліметке сәйкес, акциялардың сипаттамалық статистикасына сәйкес, қарастырылған ұйымдардың бір акцияға шаққандағы кірісі (АШП) ең төменгі мәні – 94,01-ден жоғары мәні 4,8-ге дейінгі аралықта өзгеріп, орташа шамасы шамамен – 1,6 болды. Акция бағасының пайда қатынасы (P/E) – 6164,0 ең төменгі мәннен 2522,8 ең жоғарғы мәнге дейінгі аралықта, орташа шамасы – 35,5 болып есептелді. Активтердің кірісі (ROA) – 0,9 ең төменгі мәннен 0,36 ең жоғары мән аралығында, орташа шамасы – 0,04 болды. Жалпы активтері 4,2 млн АҚШ долларынан бастап 82338 млн долларға дейінгі аралықта өзгеріп, орташа мәні 10321,7 млн долларды құрады. Осы мәліметтерге сүйенсек, криптоактивтерді иеленетін үлгілі компаниялардың көрсеткіші: бір акцияға шаққандағы пайда – 0,28 доллар, акция бағасы – 138,2 доллар, жалпы активтер – 7963,3 млн доллар, компания көлемі – 23, P/E коэффициенті – 67,3, активтердің кірістілігі (ROA) – 0,007.

Сонда статистикаға сәйкес, криптовалюта иеленетін алдыңғы қатардағы компаниялар (Card B, АХҚО лицензияланған криптобиржаларды және финтех стартаптар) корпоративтік пайда тұрғысынан әлсіз нәтиже көрсетіп отыр. Мұндай қорытынды криптовалюта иелену немесе иеленбеу компанияның табыстылығына және іскерлік нәтижелеріне ықпал ететін маңызды фактор екенін дәлелдейді. Сондықтан бұл бағытты әрі қарай терең зерттеу қажет екені анық.

Регрессиялық талдауда тәуелсіз айнымалылар мынадай түрде өлшенеді: ұйым көлемі жалпы активтермен (Asset), операциялық қабілеттілік – акция бағасының табысқа қатынасы (P/E), ал табыстылық – активтердің кірістілігі (ROA). Компанияның цифрлық активтер кірістілігі, операциялық қабілеті және көлемі оның табысы мен пайдасына қалай әсер ететінін сипаттайтын регрессиялық параметрлердің параметрлердің мәндері 5-6 кестеде берілген.

5 кесте – Зерттелген айнымалылардың регрессиялық бағалары

Тәуелді айнымалы: АШП (бір акцияға шаққандағы табыс)	DF → Еркіндік дәрежелері	Регрессиялық параметрлердің бағалары		
		Бағалау	<i>p-Value</i> → маңыздылық деңгейі	$P_r > t $
Айнымалы	1			
константа	1	27,6**	2,3	0,03
Bitcoin (BTC) қазіргі уақытта саудалануда	1	-0,05	-0,97	0,34
Активтер	1	0,02*	1,8	0,09
Көлемі	1	-1,4**	-2,3	0,03
ROA	1	24,2***	3,8	0,0002

Ескерту:

***, **, * белгілері сәйкесінше 1%, 5%, және 10% деңгейлерінде маңыздылықты көрсетеді.

1. Бағаланған нәтижелер 1 Үлгі негізінде алынған.
2. Панельдік регрессиялық модель кездейсоқ қате компонентімен қолданылды.
3. Бұл кестеде Bitcoin кірістілігінің (BTC), компанияның жалпы активтерінің, компания көлемінің, және активтердің кірістілігінің (ROA) акция кірістілігіне (АШП) әсерін сипаттайтын регрессиялық бағалар ұсынылған.

Зерттеу нәтижесі, активтердің кірістілігі, ұйымның жалпы активтері және компания көлемі бір акцияға шаққандағы табысқа елеулі ықпал ететінін көрсетеді. Ал активтер кірістілігі маңыздылық деңгейіне жетпейді ($p\text{-value} > 0.1$).

6 кесте – Зерттелген айнымалылардың регрессиялық бағалары

Тәуелді айнымалы: бір акцияға шаққандағы кіріс	DF → Еркіндік дәрежелері	Регрессиялық параметрлердің бағасы		
		Бағалау	$p\text{-Value}$ → маңыздылық деңгейі	$P_r > t $
Айнымалылар	1			
константа	1	29,7	2,5	0,02
Криптовалюта (АШП) қазіргі уақытта саудалануда	1	0,66	0,6	0,9
Активтер	1	0,0001*	1,8	0,09
Көлемі	1	-1,6**	-2,6	0,02
ROA	1	23,3***	3,7	0,0004

Ескерту:
***, **, * белгілері сәйкесінше 1%, 5%, және 10% деңгейлерінде маңыздылықты көрсетеді.
1. Бағаланған нәтижелер 1 Үлгі негізінде алынған.
2. Панельдік регрессиялық модель кездейсоқ қате компонентімен қолданылды.
3. Бұл кестеде Биткоин кірістілігінің (BTC), компанияның жалпы активтерінің, компания көлемінің, және активтердің кірістілігінің (ROA) акция кірістілігіне (АШП) әсерін сипаттайтын регрессиялық бағалар ұсынылған.

Осы нәтиже криптовалюта пайдасы/бағасы компанияның бір акцияға шаққандағы табысына (АШП) және жалпы пайдасына елеулі әсер етпейтінін көрсетеді. Осыған сәйкес, **1-гипотеза қолдау таппайды** (криптовалютаға қатысты ашып көрсетулер компания құнына байланысты). Сондай тұжырым компания криптовалюталық активтерді иеленсе де, иеленбесе де, оның пайдасына әсер етпейтінін растайды. Әрі қарай, регрессиялық талдау, 7 кестеде көрсетілген.

7 кесте - Зерттелген айнымалылардың регрессиялық бағалары

Тәуелді айнымалы: R_t	DF → Еркіндік дәрежелері	Регрессиялық параметрлердің бағалары		
		Бағалау	$p\text{-Value}$ → маңыздылық деңгейі	$P_r > t $
Айнымалы	1			
константа	1	29,7	2,5	0,02
Bitcoin (BTC) қазіргі уақытта саудалануда	1	0,66	0,6	0,9
Активтер	1	0,0001*	1,8	0,09
Көлемі	1	-1,6**	-2,6	0,02
P/E	1	23,3***	3,7	0,0004

Ескерту:
***, **, * белгілері сәйкесінше 1%, 5%, және 10% деңгейлерінде маңыздылықты көрсетеді.
1. Бағаланған нәтижелер 2Үлгі негізінде алынған.
2. Панельдік регрессиялық модель кездейсоқ қате компонентімен қолданылды.
3. Бұл кесте Bitcoin кірістілігінің (АШП), компания көлемінің (Size), баға-табыстылық қатынасының (P/E) және жалпы активтердің (Asset) акция кірістілігіне (R_t) әсерін сипаттайтын регрессиялық бағаларды ұсынады.

Сонымен қатар, 7 кестедегі мәліметтерге сүйенсек, активтер кірістілігінің ұйымның операциялық мүмкіндіктерінің және фирма көлемінің акция кірістілігіне әсерін көрсететін регрессиялық нәтижелерін ұсынады. Зерттеу нәтижесі активтер кірісін, баға, пайда қатынасы және компанияның жалпы активі ұйым кірісіне елеулі ықпалы жоқтығын көрсетті ($p\text{-value} > 0,1$). Ал ұйым көлемі маңыздылық деңгейіне жетеді. Сондықтан компаниядағы сандық активтерді иеленіп немесе иеленбесе де, оның акция табысына әсер етпейтінін растайды. Регрессиялық талдау, 8 кестеде көрсетілген.

8-кесте – компанияда зерттелген айнымалылардың регрессиялық бағалары

Тәуелді айнымалы: ҚК	DF → Еркіндік дәрежелері	Регрессиялық параметрлердің бағалары		
		Бағалау	<i>p-Value</i> → маңыздылық деңгейі	$P_r > t $
Айнымалы				
Константа	1	-3,3	-1,6	0,13
Криптовалюта қазіргі уақытта саудалануда	1	0,7	1,7	0,11
Активтер	1	9,1	0,90	0,37
Көлемі	1	0,16**	2,2	0,04
P/E	1	0,004	0,44	0,67

Ескерту:
***, **, * белгілері сәйкесінше 1%, 5%, және 10% деңгейлерінде маңыздылықты көрсетеді.

1. Бағаланған нәтижелер 1,2Үлгі негізінде алынған.
2. Панельдік регрессиялық модель кездейсоқ қате компонентімен қолданылды.
3. Бұл кесте активтер кірістілігінің (АШП), компания көлемінің (Size), баға-табыстылық қатынасының (P/E) және жалпы активтердің, қарыз коэффициентіне (LEV) әсерін сипаттайтын регрессиялық бағаларды ұсынады.

Осылайша, 8 кестедегі активтер кірістілігі, ұйымның операцияндық мүмкіндіктерін және ұйым көлемінің қарыз коэффициентіне әсерін көрсететін регрессия нәтижелері ұсынылды. Нәтижелері, активтер кірістілігі, компания көлемі және жалпы активтер ұйымның қарыз коэффициентіне елеулі ықпал ететін және 5% маңыздылық деңгейіне жететіндігін көрсетеді ($p < 0,05$). Ал, баға пайда қатынасы 5% деңгейіне жетпейді. Яғни компания криптовалютанан иеленсе, тәуекел факторы артады, мұндай тұжырым криптовалютанан иелену компанияның міндеттемелеріне елеулі әсер етуі мүмкін екенін көрсетеді. Сондай зерттеулер, Чжэн (2021), Ауэр, Корнелли, Доерр, Фрост және Гамбакорта (BIS, 2022/2023), Йен және Ванг (2021) зерттеуін растайды, олар цифрлық активтердің транзакциялары мен криптовалютаға қатысты ашып көрсетулердің теріс құндық мәні бар екенін анықтаған.

ҚОРЫТЫНДЫ

2023 жылы халықаралық қаржылық есеп стандарттар кеңесі криптовалюталарды есепке алу мен ашықтықты күшейту үшін ASU 2023 – 08 жаңартуын қабылдады. Ол 2024 жылдың 15 желтоқсанынан кейін басталатын есепті кезеңдерге міндетті болып, компаниялардан криптоактивтердің көлемін, түрлерін және өзгерістерін әділ құн мен ашып көрсетуді талап етті. Сол кезде, инвесторларға ұсынатын ақпараттың сапасын арттырады. Қазақстанда 2026 жылы, яғни биылдан бастап криптовалюталардың ел көлемінде айналымына рұқсат беріліп, жаңа есеп ережелері енгізіледі. Сонда ашықтықты күшейтіп, инвесторлар сенімін арттыруға бағытталған. Қорытындылай келе:

- Ашық есеп пен ақпарат компания құнын қалыптастыруда маңызды;
- Криптовалютанан ақша эквиваленті ретінде қарастыруға болсады, себебі бағасы тұрақсыз;
- Қазақстан тәжірибесінде халықаралық стандарттарға жақындап келеді: сандық теңге, АХҚО инфрақұрылымы және жаңа ережелер инвесторларға қолайлы орта жасайды;
- «Ақылды ретету» идеясы криптовалюталарды дұрыс есепке алу мен ашық жариялаудың ұйым сенімділігін арттыратынын көрсетеді;

Ураз Баймұратовтың «ақылды реттеу» идеясы осы үрдіспен үндесіп, криптовалюталық активтерді дұрыс есепке алу мен ашық жариялаудың компанияның нарықтағы сенімділігін арттырып, оның құнын қалыптастырудағы шешуші фактор екенін дәлелдейді [27].

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Baimuratov U. Harmony of economy and society the paradigm of «D+3D», laws and problems. – USA: Published by Xlibris, 2014. – P. 350
2. Цифрлық активтер туралы : Қазақстан Республикасының Заңы. — 2023 жылғы 6 ақпан №193-VII. — Астана : Қазақстан Республикасының Парламенті, 2023. — 24 б. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2300000193>

3. Zholayeva M.A. Problems and prospects in development of digital technologies in accounting and auditing at social enterprises of the Republic of Kazakhstan // *Rivista di studi sulla sostenibilita.* – 2023. – Vol. 13, № 1. – P. 65–81. – DOI: <https://doi.org/10.3280/RISS2023-001-S1005>
4. Luo, Y., Yu, J. Corporate Disclosure of Cryptocurrency Holdings and Market Valuation // *Journal of International Accounting Research.* – 2022. – Vol. 21(3). – P. 55–72. DOI: 10.1007/s11142-022-09741-w
5. IFRS Foundation. IAS 38 Intangible Assets; IFRS 13 Fair Value Measurement. – London: IFRS Foundation, 2022. – 64 p.
6. Баймуратов, У.Б. Гармонизация современного правопорядка: повестка XXI века / У. Б. Баймуратов. — Алматы: Институт экономики НАН РК, 2018. — 356 с.
7. Anderson, J., Brown, T., Clark, M. Accounting Challenges of Cryptocurrency Assets // *Journal of Accounting Research.* – 2022. – Vol. 60(4). – P. 112–130. DOI: 10.2139/ssrn.4295923
8. Ferreira, P., Gomes, R., Silva, A. Crypto Assets and Market Valuation Distortions // *International Review of Financial Analysis.* – 2025. – Vol. 89. – P. 101–118. DOI: 10.1186/s40854-025-00752-5
9. Mercik, A., Kowalski, P., Nowak, M. Understanding crypto-asset exposure: An investigation of its impact on performance and stock sensitivity among listed companies // *International Review of Financial Analysis.* – 2024. – Vol. 23(2). – P. 77–95. DOI: 10.1016/j.irfa.2024.103809
10. Zhang, L., Chen, H., Wang, Y. Fair Value Measurement of Cryptocurrencies: Implications of FASB Guidelines // *International Journal of Accounting Information Systems.* – 2024. – Vol. 41(1). – P. 33–52. DOI: 10.1016/j.accinf.2024.100700
11. Национальный банк Республики Казахстан. Цифровые активы: официальная позиция. — URL: <https://nationalbank.kz> (дата обращения: 18.01.2026).
12. PwC Global Annual Review 2019 <https://www.pwc.com/kz/en/pwc-in-press/global-annual-review-2019.html>
13. Отчет о состоянии криптовалютных активов, июнь 2019 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://cryptocurrencyholdings.com/report2019> (дата обращения: 18.01.2026).
14. Grujić, M. (2022). Cryptocurrencies as a Financial Asset: An Evidence from an Institutional Investors Perspective. In: Antipova, T. (eds) *Digital Science. DSIC 2021. Lecture Notes in Networks and Systems*, vol 381. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-93677-8_25 DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-93677-8_25
15. Munteanu, I., Aivaz, K.-A., Micu, A., Căpățână, A., Jakubowicz, F. V. Digital transformations' imprint: financial challenges, accounting assessment of crypto assets and building resilience in emerging innovative businesses // *Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research.* — 2023. — Vol. 57, Issue 3.
16. Field, L., Inci, A. The impact of cryptocurrency holdings on firms' risk profile, beta coefficient and profitability // *Journal of Corporate Finance.* — 2023. — Vol. 78. — DOI: 10.1016/j.jcorpfin.2023.102345.
17. Chen, Y. Accounting treatment and financial reporting of cryptocurrencies: implications for firm value // *Accounting Horizons.* — 2023. — Vol. 37, No. 4. — P. 25–47. — DOI: 10.2308/acch-2023-045.
18. Grujić, M., Vojinović, Ž., Đuričić, Z., Šuput, S. Determinants of capital structure in the agricultural sector: empirical evidence from listed companies; blockchain's impact on accounting and auditing // *Economics of Agriculture.* — 2024. — Vol. 71, No. 1. — DOI: 10.59267/ekoPolj240131G.
19. Yen, K., Wang, T. Cryptocurrency asset pricing and firm value: adapting factor models to digital assets // *Finance Research Letters.* — 2021. — Vol. 41. — DOI: 10.1016/j.frl.2020.101842.
20. FASB. Accounting for and Disclosure of Crypto Assets. – Norwalk: Financial Accounting Standards Board, 2023. – 25 p.
21. Астана халықаралық қаржы орталығы (АХҚО). Digital Assets Regulatory Framework. – Астана: АХҚО, 2023. – 48 б.
22. Asien, A. Corporate value proxies and financial performance indicators: evidence from emerging markets // *International Journal of Finance and Accounting Research.* — 2023. — Vol. 12, No. 3. — P. 45–62. — DOI: 10.1016/ijfar.2023.1203.
23. Hsu, C., Chu, Y. Financial performance metrics as proxies for firm value: profitability, stock returns and operational efficiency // *Journal of Applied Corporate Finance.* — 2023. — Vol. 35, No. 2. — P. 77–94. — DOI: 10.1080/jacf.2023.352077.

24. Field, L., Inci, A. The impact of cryptocurrency holdings on firms' risk profile, beta coefficient and profitability // *Journal of Corporate Finance*. — 2023. — Vol. 78. — DOI: 10.1016/j.jcorpfin.2023.102345.

25. Lee, N. The relationship between a company's cryptocurrency holdings and its sustainable performance — with a focus on external and internal financial issues and cash // *Sustainability*. — 2023. — Vol. 15, No. 23. DOI: 10.3390/su152316188.

26. Hassanein A., Benameur K.B., Mostafa M.M., Al-shattarat W., Magar N.H. Mapping the scientific research of blockchain technology in accounting and auditing: bibliometric analyses and a roadmap for future research // *Cogent Business & Management*. — 2025. — Vol. 12(1). — Article 2513638. DOI: 10.1080/23311975.2025.2513638

28. Баймуратов У. Открытие законов социальной Гармонии – результат синтеза духовных и научных знаний // Доклады НАН РК. – 2014. – № 1. – С. 123–128.

REFERENCES

1. Baimuratov U. Harmony of economy and society the paradigm of «D+3D», laws and problems. – USA: Published by Xlibris, 2014. – P. 350

2. Cifrlық aktivter turaly : Қазақстан Respublikasynың Заңу [On digital assets : Law of the Republic of Kazakhstan]/ — 2023 zhylғы 6 ақпан №193-VII. — Astana: Қазақстан Respublikasynың Parlamenti, 2023. — 24 b. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2300000193>

3. Zhodayeva M.A. Problems and prospects in development of digital technologies in accounting and auditing at social enterprises of the Republic of Kazakhstan // *Rivista di studi sulla sostenibilita*. – 2023. – Vol. 13, № 1. – P. 65–81. – DOI: <https://doi.org/10.3280/RISS2023-001-S1005>

4. Luo, Y., Yu, J. Corporate Disclosure of Cryptocurrency Holdings and Market Valuation // *Journal of International Accounting Research*. – 2022. – Vol. 21(3). – P. 55–72. DOI: 10.1007/s11142-022-09741-w

5. IFRS Foundation. IAS 38 Intangible Assets; IFRS 13 Fair Value Measurement. – London: IFRS Foundation, 2022. – 64 p.

6. Bajmuratov, U.B. Garmonizacija sovremennogo pravoporjadka: povestka XXI veka [Harmonization of modern law and order: the agenda of the XXI century] / U. B. Bajmuratov. — Almaty: Institut jekonomiki NAN RK, 2018. — 356 s.

7. Anderson, J., Brown, T., Clark, M. Accounting Challenges of Cryptocurrency Assets // *Journal of Accounting Research*. – 2022. – Vol. 60(4). – P. 112–130. DOI: 10.2139/ssrn.4295923

8. Ferreira, P., Gomes, R., Silva, A. Crypto Assets and Market Valuation Distortions // *International Review of Financial Analysis*. – 2025. – Vol. 89. – P. 101–118. DOI: 10.1186/s40854-025-00752-5

9. Mercik, A., Kowalski, P., Nowak, M. Understanding crypto-asset exposure: An investigation of its impact on performance and stock sensitivity among listed companies // *International Review of Financial Analysis*. – 2024. – Vol. 23(2). – P. 77–95. DOI: 10.1016/j.irfa.2024.103809

10. Zhang, L., Chen, H., Wang, Y. Fair Value Measurement of Cryptocurrencies: Implications of FASB Guidelines // *International Journal of Accounting Information Systems*. – 2024. – Vol. 41(1). – P. 33–52. DOI: 10.1016/j.accinf.2024.100700

11. Nacional'nyj bank Respubliki Kazahstan. Cifrovye aktivy: oficial'naja pozicija. — URL: <https://nationalbank.kz> (data obrashhenija: 18.01.2026).

12. PwC Global Annual Review 2019 <https://www.pwc.com/kz/en/pwc-in-press/global-annual-review-2019.html>

13. Otchet o sostojanii kriptovaljutnyh aktivov [Report on the status of cryptocurrency assets]/ ijun' 2019 [Jelektronnyj resurs]. — Rezhim dostupa: <https://cryptocurrencyholdings.com/report2019> (data obrashhenija: 18.01.2026).

14. Grujić, M. (2022). Cryptocurrencies as a Financial Asset: An Evidence from an Institutional Investors Perspective. In: Antipova, T. (eds) *Digital Science. DSIC 2021. Lecture Notes in Networks and Systems*, vol 381. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-93677-8_25 DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-93677-8_25

15. Munteanu, I., Aivaz, K.-A., Micu, A., Căpățână, A., Jakubowicz, F. V. Digital transformations' imprint: financial challenges, accounting assessment of crypto assets and building resilience in emerging innovative businesses // *Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research*. — 2023. — Vol. 57, Issue 3.
16. Field, L., Inci, A. The impact of cryptocurrency holdings on firms' risk profile, beta coefficient and profitability // *Journal of Corporate Finance*. — 2023. — Vol. 78. — DOI: 10.1016/j.jcorpfin.2023.102345.
17. Chen, Y. Accounting treatment and financial reporting of cryptocurrencies: implications for firm value // *Accounting Horizons*. — 2023. — Vol. 37, No. 4. — P. 25–47. — DOI: 10.2308/acch-2023-045.
18. Grujić, M., Vojinović, Ž., Đuričić, Z., Šuput, S. Determinants of capital structure in the agricultural sector: empirical evidence from listed companies; blockchain's impact on accounting and auditing // *Economics of Agriculture*. — 2024. — Vol. 71, No. 1. — DOI: 10.59267/ekoPolj240131G.
19. Yen, K., Wang, T. Cryptocurrency asset pricing and firm value: adapting factor models to digital assets // *Finance Research Letters*. — 2021. — Vol. 41. — DOI: 10.1016/j.frl.2020.101842.
20. FASB. Accounting for and Disclosure of Crypto Assets. – Norwalk: Financial Accounting Standards Board, 2023. – 25 p.
21. Astana halykaralyқ kаrzhу ortalyғу (АHҚО). Digital Assets Regulatory Framework. – Astana: АHҚО, 2023. – 48 b.
22. Asien, A. Corporate value proxies and financial performance indicators: evidence from emerging markets // *International Journal of Finance and Accounting Research*. — 2023. — Vol. 12, No. 3. — P. 45–62. — DOI: 10.1016/ijfar.2023.1203.
23. Hsu, C., Chu, Y. Financial performance metrics as proxies for firm value: profitability, stock returns and operational efficiency // *Journal of Applied Corporate Finance*. — 2023. — Vol. 35, No. 2. — P. 77–94. — DOI: 10.1080/jacf.2023.352077.
24. Field, L., Inci, A. The impact of cryptocurrency holdings on firms' risk profile, beta coefficient and profitability // *Journal of Corporate Finance*. — 2023. — Vol. 78. — DOI: 10.1016/j.jcorpfin.2023.102345.
25. Lee, N. The relationship between a company's cryptocurrency holdings and its sustainable performance — with a focus on external and internal financial issues and cash // *Sustainability*. — 2023. — Vol. 15, No. 23. DOI: 10.3390/su152316188.
26. Hassanein A., Benameur K.B., Mostafa M.M., Al-shattarat W., Magar N.H. Mapping the scientific research of blockchain technology in accounting and auditing: bibliometric analyses and a roadmap for future research // *Cogent Business & Management*. – 2025. – Vol. 12(1). – Article 2513638. DOI: 10.1080/23311975.2025.2513638
27. Bajmuratov U. Otkrytie zakonov social'noj Garmonii – rezul'tat sinteza duhovnyh i nauchnyh znanij [The discovery of the laws of social Harmony is the result of a synthesis of spiritual and scientific knowledge] // *Doklady NAN RK*. – 2014. – № 1. – S. 123–128

THE IMPACT OF ACCOUNTING FOR AND DISCLOSING INFORMATION ON CRYPTO-ASSETS ON A COMPANY'S MARKET VALUE

K. E. Kuandykova^{1*}, L. P. Moldashbayeva¹, M. K. Uspambayeva²,

¹Eurasian National University named after L.N. Gumilyov, Astana, Kazakhstan

²ESIL UNIVERSITY, Astana, Kazakhstan

ABSTRACT

Research Objective – to analyze the impact of companies' accounting and disclosure practices for cryptocurrency assets on their financial performance, stock returns, and liabilities.

Methodology – analysis of financial statements of companies in Kazakhstan that account for cryptocurrency assets; comparison of financial indicators; application of regression models and correlation analysis; testing of two hypotheses.

Originality / Value of the Study – examining cryptocurrency from the perspective of accounting is a rare topic. This work is among the first to systematically analyze issues of accounting and disclosure of cryptocurrency assets within international standards. The findings provide useful insights for public authorities and companies in their decision-making processes.

Research Findings – the empirical analysis revealed that holding cryptocurrency assets does not significantly affect companies' financial performance. Specifically, cryptocurrency positions show no statistically significant relationship with profits or stock returns. This suggests that investors may hold a neutral attitude toward companies that own or do not own cryptocurrency.

Furthermore, the study found that cryptocurrency assets have a substantial impact on companies' liabilities, thereby increasing financial risk. Consequently, cryptocurrency should not be treated as a cash equivalent under current accounting standards, as its volatility and valuation complexity may undermine the reliability of financial reporting.

In conclusion, the study highlights the relevance of considering cryptocurrency in accounting and demonstrates the need for additional disclosures under international standards. Future research should cover longer time horizons, focus on accounting policy choices, examine the evolution of cryptocurrency-related disclosures, and assess their impact on firm value more comprehensively.

Keywords: Cryptocurrency accounting, financial reporting, Disclosure requirements, Firm value, financial performance, Impact on liabilities, IFRS and ASU standards, Digital assets

ВЛИЯНИЕ УЧЕТА И РАСКРЫТИЯ КРИПТОАКТИВОВ НА РЫНОЧНУЮ СТОИМОСТЬ КОМПАНИИ

К. Е. Куандыкова^{1*}, Л. П. Молдашбаева¹, М. К. Успамбаева²

¹ЕНУ имени Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан

²ESIL UNIVERSITY Астана, Казахстан

АННОТАЦИЯ

Цель исследования – проанализировать влияние практики бухгалтерского учёта и раскрытия информации о криптовалютных активах компаний на их финансовые результаты, доходность акций и обязательства.

Методология – анализ финансовой отчётности компаний в Казахстане, учитывающих криптовалютные активы; сопоставление финансовых показателей; проведение регрессионного моделирования и корреляционного анализа; проверка двух гипотез.

Уникальность / ценность исследования – рассмотрение криптовалюты с точки зрения бухгалтерского учёта является редкой темой. Работа одной из первых системно анализирует вопросы учёта и раскрытия информации о криптовалютных активах в рамках международных стандартов. Результаты исследования могут быть полезны государственным органам и компаниям при принятии управленческих решений.

Результаты исследования – проведённый эмпирический анализ показал, что владение криптовалютными активами не оказывает значимого влияния на финансовые результаты компаний. В частности, криптовалютные позиции статистически не связаны с прибылью и доходностью акций. Это может свидетельствовать о нейтральном отношении инвесторов к компаниям, владеющим или не владеющим криптовалютой.

Кроме того, исследование выявило, что криптовалютные активы оказывают существенное влияние на обязательства компаний, повышая уровень финансового риска. В связи с этим криптовалюту нельзя рассматривать как денежный эквивалент в рамках действующих бухгалтерских стандартов, поскольку её высокая волатильность и сложность оценки могут снижать надёжность финансовой отчётности.

В заключение, исследование подтверждает актуальность рассмотрения криптовалюты в бухгалтерском учёте и необходимость дополнительных раскрытий в рамках международных стандартов. Будущие исследования должны охватывать более длительные периоды, уделять внимание выбору учётной политики, эволюции раскрытий, связанных с криптовалютой, и их влиянию на рыночную ценность компании.

Ключевые слова: Учёт криптовалют, Финансовая отчётность, Требования раскрытия информации, Рыночная ценность компании, Финансовые результаты, Влияние на обязательства, Стандарты IFRS и ASU, Цифровые активы

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ

Қуандықова Қалима Ерболқызы - э.ғ.м, Астана қаласы, Қазақстан, e-mail: kalimakuandyk@gmail.com, ORCID 0009-0005-0682-2763*

Молдашбаева Луиза Полатхановна - Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, э.ғ.к., қауымдастырылған про-фессор, Астана қаласы, Қазақстан, e-mail luizamoldashbayeva@gmail.com ORCID: 0000-0002-6449-9167

Мәдина Қарабаевна - ESIL UNIVERSITY, PhD, доцент м.а., Астана қаласы, Қазақстан, e-mail: omk2108@gmail.com ORCID: 0009-0006-0428-6802

MPNТИ:06.35.31; 06.73.55

JEL Classification: M40; M42; G21

DOI: <https://doi.org/10.52821/2789-4401-2026-2-175-190>

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ВНУТРЕННЕГО АУДИТА БАНКОВ: СИСТЕМАТИЧЕСКИЙ ОБЗОР И КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ»

У. А. Шонаева¹, А. М. Нургалиева^{1*}, К. М. Утепкалиева²

¹ НАО «Университет Нархоз», Алматы, Республика Казахстан

² Атырауский Университет им. Х.Досмухамедова, Атырау, Республика Казахстан

АННОТАЦИЯ

Цель исследования. Целью данной работы будет осуществление систематического анализа научных публикаций о влиянии внутреннего аудита на его эффективность в коммерческих банках и создание общей концепции, объединяющей важнейшие факторы, установленные при проведении ранее подобных исследований. В свою очередь эффективность внутреннего аудита является ключевым фактором для успешной работы с рисками, корпоративным управлением и составлением финансовых отчетностей.

Методология. В этом исследовании используется методология систематического обзора литературы, основанная на платформе PRISMA. Научные публикации были отобраны с помощью основных баз данных, включая Scopus, Web of Science, ScienceDirect и Google Scholar, с использованием заранее определенных критериев включения и исключения. Первоначально было отобрано в общей сложности 32 публикаций, и для детального анализа был выбран 21 соответствующий источник, включая академические исследования и профессиональные рамки. Отобранные исследования были проанализированы и классифицированы на основе плана исследования, изученных детерминант и ключевых выводов.

Оригинальность / ценность исследования заключаются в том, что оно обеспечивает всесторонний синтез разрозненной литературы по эффективности внутреннего аудита в коммерческих банках и раз-